

Blaž Mesec

METODOLOGIJA RAZISKOVANJA S STATISTIKO V ŠTUDIJSKEM PROGRAMU SOCIALNEGA DELA

POGLED NA RAZVOJ

Petdesetletnica šole ni samo priložnost, ampak tudi obveznost, da se človek ozre na prehojeno pot, naredi obračun in izrazi svoje želje za prihodnost. To je toliko bolj res, če se obletnica šole približno ujema s koncem poklicne kariere nosilca predmeta oziroma predmetnega področja.

Ker vse do danes nisem mislil na to opravilo, si nisem priskrbel natančnih in zanesljivih podatkov o kronologiji pridobitev in izgub in o trenutni bilanci in saldu. Oprl se bom na nekaj zanesljivih podatkov, ki sem jih lahko na hitro zbral, v ostalem pa na manj zanesljivi spomin in vtis, za katerega lahko le upam, da me ne vara. Žal tudi kultura šole ni bila naklonjena ustvarjanju zavesti o pomenu našega dela in ohranjanju te zavesti in gradiva, ki bi ta pomen dokumentiralo. Ob selitvi s Poljan za Bežigrad smo uničili veliko gradiva, nekaj pa ga je propadlo zaradi neprimerne hrambe in neskrbnega ravnanja v prvih letih na novi lokaciji. Na srečo sem kot urednik *Vestnika delavcev na področju socialnega dela* in pozneje *Socialnega dela* (do leta 1992) posebno prva leta še kar skrbno beležil dogodke na šoli in jih objavljaj kot vesti in poročila. Danes so mi te notice dragocen vir podatkov. Tudi kako dobro vajo ali seminarsko nalogo sem ohranil dalj kot dolžnih pet let.

ZAČETKI

Na višji šoli za socialne delavce sem začel predavati v letu 1967/68 kot zunanji predavatelj, ko sem bil še v rednem delovnem razmerju na inštitutu za sociologijo in filozofijo. Jeseni leta 1969 sem se redno s polnim delovnim časom zaposlil na šoli kot predavatelj predmeta »statistika za socialne delavce«. Ko sem prišel, je imelo poučevanje tega predmeta kot tudi metod

raziskovanja že nekajletno zgodovino. Statistiko je od ustanovitve šole do leta 1964/65 kot eno-semesterki predmet v prvem letniku predaval Živko Šifrer, za njim pa krajši čas Ivan Jenko (od šol. leta 1965/66 do 1966/67), ki mi je predal svoje zapiske za predavanja in nekaj živopisnih grafikonov, ki so jih študentje izdelali v okviru vaj. Profesor Šifrer je napisal tudi *Kratek pregled tehnike anketiranja* (1964, 68 strani) in tako vnesel v svoj predmet tudi nekaj širše metodološke vsebine. Predmet je tedaj obsegal osnovno opisno statistiko z metodološkim uvodom. Jeseni leta 1968 se je predmet razširil na dva semestra, fond ur se je podvojil na 60 ur predavanj in 60 ur vaj letno, kar je pomenilo tudi vsebinsko razširitev z inferenčno statistiko. V tedanjem učnem načrtu (ta se je ohranil) sem podrobneje kot v poznejših razčlenil poglavja statistike. Dejanska izvedba navadno bolj ali manj odstopa od tistega, kar predvideva učni načrt. Spominjam pa se, da sem tedaj, torej na višji šoli, v resnici že predaval inferenčno statistiko, kar je razvidno tudi iz ohranjenih zapiskov za predavanja.

Prvi dokument, ki zadeva pouk metod raziskovanja, so razmnoženi zapiski Katje Vodopivec *Kako pišemo diplomsko nalogo*, po predavanju, ki ga je imela aprila 1961 (17 strani). Ko je l. 1965 pouk metodike socialnega dela prevzel Bernard Stritih, je upošteval tudi metodološke vsebine in za študente na praksi napisal *Navodilo za operativno analizo* (ni datirano).

Prva leta sem torej poučeval statistiko, ki je vključevala opisno statistiko in nekaj osnov statističnega sklepanja. Predajal sem tisto, kar sem se naučil pri študiju psihologije. Moja učitelja statistike sta bila Leon Šebek in tedaj še asistent, pozneje pa znani strogi profesor statistike na oddelku za psihologijo filozofske fakultete, na pedagoški fakulteti in fakulteti za šport Miran

Čuk. Učbeniki, po katerih sem študiral, so bili: Garrett, *Statistika v psihologiji in pedagogiki: Učbenik psihološke in pedagoške statistike*, ki ga je prevedel Zdravko Neuman, izdal pa za interno uporabo Zavod za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu (1957); sam sem si že tedaj, ko je bil to še skoraj podvig, naročil Guilfordov učbenik *Statistics in Psychology and Education* (New York: Mc Graw-Hill, 1956), v katerega še zdaj kdaj pogledam, poleg tega pa sem uporabljal učbenik Marijana Blejca *Statistika za psihologe*. Pozneje sem kot osnovni učbenik za statistiko za našo rabo priporočil odlični učbenik Janeza Sagadina *Statistika za pedagoge* (najnovejša izdaja je iz leta 2003).

»STATISTIKA« SE PREOBLIKUJE V »RAZISKOVANJE V SOCIALNEM DELU«

Po prvih izkušnjah s poučevanjem statistike sem spoznal, da je študentom težko uvideti smisel študija statistike, če ne vedo ničesar o celotnem raziskovalnem procesu in o zvezi med raziskovanjem s statistiko in praktičnim socialnim delom. Tako sem sklenil predlagati, da se ta predmet preoblikuje v metodologijo raziskovanja s statistiko. Da pa zadeva ne bi zvenela preveč akademsko, sem po nekaterih tujih vzorih predlagal, naj se predmet imenuje »raziskovanje v socialnem delu«.

Pedagoški svet Višje šole za socialne delavce je na svoji redni seji, dne 7. 10. 1971, sprejel predlog, da se dosedanji predmet Statistika za socialne delavce preimenuje v Raziskovanje v socialnem delu, v skladu s tem pa se spremeni tudi program novega predmeta. Pedagoški svet se je v načelu strinjal s predlaganim programom za ta predmet. Tako je tudi formalno končano postopno združevanje predmeta Statistika in poglavij iz Operativne analize, ki so bila prvotno v okviru Metodike. Do takega razvoja je prišlo na osnovi dveh spoznanj: 1) da si brez raziskovanja ne moremo zamisliti sodobnega socialnega dela, saj je raziskovanje nepogrešljiv sestavni del socialnega dela kot praktične dejavnosti in socialnega dela kot vede o tej dejavnosti; 2) da Statistika sama ne more biti tisti predmet, katerega študij naj bi socialne delavce spodbudil k raziskovanju in jih oborožil s potrebnim metodološkim

znanjem, in da je preozko tudi pojmovanje operativne analize kot metodičnega pripomočka socialnega dela. Smisel poznavanja in uporabe statističnih metod zagledamo v polni meri šele, ko spoznamo njihovo mesto v celotnem raziskovalnem postopku. Znanje statistike lahko uporabimo nekritično in napačno, če kvantitativnih podatkov ne interpretiramo v odvisnosti od metod, po katerih so bili zbrani in vrednoteni, in v odvisnosti od praktičnih ciljev, ki jim služijo, ali od teorije, iz katere izhajajo in v katero se vključujejo. (To je moje poročilo v Vestniku delavcev na področju socialnega dela; B[laž] M[esec] 1972.)

Naj pripomnim, da je bil postopek natanko tak: napisal sem predlog za spremembo naziva in učnega načrta predmeta in ga naslovil na tripartitni svet šole (učitelji, študentje, predstavniki družbene skupnosti). Svet je predlog obravnaval in ga sprejel. Ali se je kaj dogajalo v zakulisju, ne vem. Mene ni nihče nič vprašal: niso me klicali na noben partijski ali državni organ. Nič mi ni bilo treba pojasnjevati, nikamor mi ni bilo treba pošiljati nobenih papirjev. V primerjavi s sedanjim postopkom ob uvajanju novega predmeta in sprejemanju učnega načrta je bil tisti postopek zelo preprost. Resnici na ljubo pa moram dodati, da sem v utemeljitvi učnega načrta obsežno zagovarjal »marksistično idejnost« predmeta.

Gornja utemeljitev novega predmeta odraža moja prva spoznanja ob proučevanju vloge raziskovanja v socialnem delu. Prvo besedilo o tej temi, ki sem ga prebral, je bilo poglavje v Friedländerjevem učbeniku *Metodika socialnega dela*, ki je bil tedaj preveden na pobudo Bernarda Stritih. Po Friedländerju je raziskovanje pomožna metoda socialnega dela. To pojmovanje je bilo utemeljeno s tem, da socialno delo ni znanost, temveč praktična stroka, raziskovanje pa je eno njenih orodij, je pa vendarle preozko. V prispevku O vlogi raziskovanja v socialnem delu (1972) sem poudaril dvojno vlogo raziskovanja v socialnem delu. Po eni strani je raziskovanje metoda, ki jo uporabimo v okviru praktičnega projekta, na primer, ko hočemo organizirati pomoč na domu starim ljudem, potrebujemo podatke o potrebah po pomoči. Po drugi strani pa je raziskovanje kritična, teoretska refleksija metode pomoči, ciljev in dosežkov projekta. Že tedaj sem zapisal, da je raziskovanje »del socialnega

dela kot vede«, kar pomeni, da sem uvidel dvojno naravo socialnega dela, da je namreč stroka in veda o tej stroki in njenih družbenih kontekstih hkrati. Tega očitnega dejstva mnogi še zdaj niso pripravljeni sprejeti in poskušajo socialno delo podrediti drugim disciplinam.

Tako sem torej začel predavati metodologijo raziskovanja. Osnovno metodološko znanje sem si pridobil ob študiju psihologije. Imel sem srečo in čast, da sem poslušal starega profesorja Mihajla Rostoharja, ki je na »preizkusnem izpitu« iz obče psihologije, ki jo je predaval, skoraj vsakogar vprašal, kaj je psihološki eksperiment. Praktično raziskovalno znanje sem si pridobil predvsem pri eksperimentalnih vajah iz obče psihologije, kot jih je koncipiral Vid Pečjak, tedaj še profesorjev asistent. Ker sem bil demonstrator pri teh vajah, sem jih kar dobro obvladal. Precej metodologije sem se naučil tudi pri predmetih psihometrija in psihofiziologija dela; oba je predaval Zoran Bujas iz Zagreba, pri nas pa mu je pri vajah pomagal demonstrator in pozneje asistent Janez Gregorač, ljubezniv mož, ki je blažil profesorjevo zajedljivost in opozarjal študente na pomanjkljivosti v »protokolih« vaj. Omenim naj še Nikolo Rota, profesorja socialne psihologije, ki je prihajal predavat iz Beograda. S predavanji in s tem, da me je nekoč pohvalil za na hitro izvedeno aplikacijo metode analize vsebine, me je navdušil za socialno psihologijo. Žal pozneje nisem bil dovolj vztrajen, da bi ob nenaklonjenih okoliščinah sledil temu zanimanju.

Zelo pomembna metodološka šola je bilo zame praktično raziskovalno delo na inštitutu za sociologijo in filozofijo, kjer sem se zaposlil takoj po diplomu. Moj nekoliko oddaljeni metodološki mentor je bil Stane Saksida, ki je odpiral široke metodološke razglede, moja neposredno predpostavljena pa je bila Ana Barbič, pozneje profesorica sociologije na biotehniški fakulteti. Pri Ani in kolegih v skupini za preučevanje množičnih komunikacij (pozneje za sociološko metodologijo), kjer je bil moj mentor psiholog Marjan Kroflič, sem se naučil načrtovati raziskave, sestavljati vprašalnike, dobil sem občutek za dobro formulacijo vprašanj v vprašalniku in za druge metodološke podrobnosti, brez katerih ni dobre raziskave. Na inštitutu sem sodeloval pri več raziskavah in dobil dober vpogled v potek sociološke raziskave od začetka do objave poročila, tudi v organizacijo raziskave, delitev dela, skratka, logistiko. To je bil tudi čas, ko so

nastajali prvi metodološki učbeniki oziroma prevodi tujih učbenikov in priročnikov (npr. Good, Scates 1967). Na podiplomskem študiju sem poslušal Vojina Milića, pisca obsežnega dela *Sociološki metod* (1964), prve temeljne »domače« metodološke knjige v družboslovju. Na filozofski fakulteti so prevedli Ackoffovo delo *Načrt sociološke raziskave* (1966), na knjižnične police VŠSD pa so prišla dela metodološke serije pod uredništvom Reneja Königa (1973).

Pri uvajanju novega predmeta je bilo treba rešiti več vprašanj.

V naši šolski praksi na višjih in visokih šolah se pojavlja več različic odnosa med statistiko in metodologijo kot šolskima predmetoma: 1) da statistika kot predmet vključuje nekatera poglavja metodologije raziskovanja, 2) da se statistika in metodologija poučujeta ločeno kot posebna predmeta, 3) da metodologija raziskovanja vključuje večji ali manjši del statističnih metod. Nekateri učbeniki statistike v uvodnih poglavjih obravnavajo nekatera metodološka vprašanja, npr. načine zbiranja statističnega gradiva, a praviloma ne tako, da bi se študent pri tem usposobil za samostojno zbiranje gradiva. Poleg tega pa posredujejo študentu zmotno prepričanje, da se raziskovalno delo začne z zbiranjem podatkov. S tem ga navajajo k nesmiselnemu zbiranju podatkov zaradi podatkov. Ponekod se statistika in metodologija poučujeta ločeno kot posebna predmeta. V tem primeru je omogočeno, da se študent poglobi v oba predmeta, ostane pa problem povezave med njima oziroma odmerjanje ustrezne teže enemu in drugemu. [...] Logično najbolj dosledna in za nas praktično izvedljiva je tretja možnost, tj., da se obravnavanje metod obdelave in analize kvantitativnih podatkov [...] vključi v metodologijo raziskovanja. [...] Drugo vprašanje, ki ga je bilo treba rešiti, je vprašanje obsega in nivoja snovi v učnem programu. [...] Oporo pri delitvi metodologije na elementarnejšo in zahtevnejšo predstavlja delitev raziskav na opisne in vzročne. Dosedanje izkušnje kažejo, da ostajajo tako študentje pri izdelavi diplomskih nalog kot praktiki pri izvajanju analiz za potrebe socialnih služb na deskriptivnem nivoju [...] Izražena je bila želja, da bi študentom posredovali predvsem specifične analitske metode in tehnike za vsako od

področij socialnega dela posebej. [...] Čeprav ne gre zanikati posebnosti metod in tehnik, prilagojenih za ta področja, menimo vendar, da so osnovna vprašanja [metodologije] raziskovanja na vseh področjih enaka. Prav o teh osnovah naj bi se socialni delavci poučili v šoli, na prvi stopnji, prilagajanje teh splošnih metod in izpopolnjevanje specifičnih metod za posebna področja pa bi prepustili njihovemu podiplomskemu študiju in drugim oblikam strokovnega izpopolnjevanja. (B[laž] M[esec] 1972.)

Že iz do sedaj povedanega je mogoče sklepati, da se zavzemamo za učni program, ki je sicer zaključena celota, ki pa v bistvu predstavlja le prvo stopnjo metodološkega znanja. Zasnovan je tako, da ga je možno nadgraditi. Če bo šola s časom prerasla v tri ali štiriletno šolo, bo mogoče brez večjih sprememb tega osnovnega programa izdelati nadaljevalni program, ki bi obsegal zahtevnejše raziskovalne postopke z zahtevnejšimi statističnimi oz. drugimi kvantitativnimi tehnikami. (B[laž] M[esec] 1972.)

RAZVOJ POUKA METODOLOGIJE NA VIŠJI ŠOLI (1971/72 - 1994/95)

Učni načrt. Uvod: čemu potrebuje socialni delavec znanje metodologije. Viri znanja za praktično odločanje v socialnem delu. Odnos med teorijo, raziskovanjem in praktičnim socialnim delom (vloga raziskovanja v socialnem delu). Osnove marksistične družboslovne metode. Načrtovanje raziskav. Preliminarna faza in formuliranje problema. Idejni načrt raziskave: vrste raziskav. Idejni načrt raziskave: konceptualizacija in merjenje. Metode zbiranja podatkov: opazovanje. Metode zbiranja podatkov: spraševanje. Analiza sekundarnega gradiva. Vzorčenje. Urejanje in prikazovanje kvantitativnih podatkov. Frekvenčne distribucije. Relativna števila. Mere srednjih vrednosti. Mere razpršenosti. Opisovanje zveze med dvema spremenljivkama: korelacija. Poročilo o raziskavi.

Poleg načrta predavanj je učni načrt iz leta 1971 vseboval tudi načrt vaj. Vaje sem si po zgledu vaj pri občji psihologiji in po nekem priročniku za vaje iz sociološkega raziskovanja (Wakefield 1968) zamislil kot vrsto malih raziskovalnih projektov, ki bi jih študentje izvajali

po navodilih, na koncu pa bi svoje metodološko izobraževanje kronali z majhnim samostojnim raziskovalnim projektom.

Načrt vaj je vseboval 16 osnovnih projektov praktičnega raziskovanja in 3 dodatne. Pri prvih štirih projektih naj bi študentje obvladali nekaj pripravljalnih opravil pri izvajanju raziskav: Povzetek raziskovalnega poročila. Predlog raziskave. Sestavljanje delovne bibliografije. Formuliranje problema in idejni načrt raziskave. Vsak naslednji mini-projekt pa je predvideval raziskavico kakšnega pojava, ob tem pa uporabo določene metode: Dogajanje v mali diskusijski skupini (kvalitativno opazovanje). Varstvo na otroškem igrišču (opazovanje brez udeležbe). Prosti čas študentov (nestandardizirani intervju). Socialno-ekonomski položaj študentov I (anketa, sestavljanje vprašalnika). Kakšne zadeve obravnavajo praktikanti pri delu s posameznikom (analiza sekundarnega gradiva). Socialno-ekonomski položaj študentov II (ročna obdelava vprašalnikov in tabeliranje). Socialna problematika v Republiki Sloveniji (grafično prikazovanje podatkov in računanje relativnih števil). Značilnosti populacije šolskih novincev I (frekvenčne distribucije). Značilnosti populacije šolskih novincev II (mere srednjih vrednosti). Značilnosti populacije šolskih novincev III (mere razpršenosti). Kvalifikacijska struktura in osebni dohodki delavcev (vzorčenje). Šolska uspešnost in dejavniki družinskega okolja (korelacija). Dodatni projekti: Kaj se dogaja v mladinskem klubu (opazovanje z udeležbo). Vloga praktikanta (študija primera na osnovi sekundarnega gradiva). Ureditev in delovanje šole (študija primera organizacije na osnovi sekundarnega gradiva in intervjujev). V učnem načrtu je bila zamisel vsakega projekta kratko opisana.

Zamišljeno je bilo, da bi za vsak projekt porabili dvakrat po dve šolski uri vaj, za izdelavo poročil (protokolov) pa bi študentje porabili vmesni čas, kar pomeni vsakih 14 dni en projekt. Kmalu se je pokazalo, da je tak tempo, ki bi ga motivirani in disciplinirani študentje verjetno zmogli, za naše študente prehud. Dejansko smo izvedli manj projektov.

Leta 1974 se mi je posrečilo v šolski režiji izdati prvi del skript *Raziskovanje v socialnem delu*, ki mu je šele leta 1987 sledil drugi del, v katerem sem precej na široko obdelal metodo opazovanja. Za statistiko sem priporočal Sagadinov učbenik.

Skupinski projekti. Sedemdeseta leta prejšnjega stoletja so bila čas skupinskega dela. Po prvih »senzitivnostnih treningih«, tj., usposabljanjih za skupinsko delo, ki jih je pri nas vodil dunajski strokovnjak Otto Wilfert, udeležili pa so se jih tudi nekateri učitelji VŠSD, je zlasti kolega Bernard Stritih skrbel za to, da smo za vsako generacijo tedanjih študentov organizirali tovrstno usposabljanje, ki je trajalo v začetku ves teden, pozneje pa vsaj nekaj dni. Skupine študentov smo vodili učitelji, učiteljsko skupino pa kolega Stritih.

Po teh usposabljanjih sem se zgledoval, ko sem tudi pri vajah iz raziskovanja v socialnem delu začel uvajati skupinske raziskovalne projekte. Letnik se je razdelil na nekaj skupin in vsaka skupina je v zimskem semestru izvedla raziskavo. V letnem semestru pa smo na vajah reševali statistične naloge. Iz l. 1977/78 se je ohranilo nekaj takih skupinskih poročil, npr. Poročilo o raziskavi o družinskem varstvu v Štepanjskem naselju. »Namen raziskave je bil iskanje družin za družinsko varstvo,« beremo v poročilu. Študentje so z vprašalnikom, ki je vseboval 12 vprašanj, anketirali vsako drugo družino v štirih ulicah Štepanjskega naselja, skupaj 218 družin od 326, kolikor jih je zajel ta vzorec. Ugotavljali so sestavo družin, obliko otroškega varstva, zadovoljstvo z varstvom, pripravljenost zaupati otroka v varstvo drugi družini. Odkrili so tri družine, ki bi bile pripravljene vzeti otroke v varstvo, a niso izpolnjevale prostorskih in drugih pogojev. Druga skupina istega letnika je z vprašalnikom s 14 vprašanji raziskovala zaposlitvene namere študentov socialnega dela. Z današnjega vidika je zanimivo, da je v drugem letniku od 62 študentov, ki so odgovarjali na anketo, 28 (45 %) že imelo zagotovljeno službo, večinoma pri štipenditorjih, nekaj pa prek zvez in poznanstev.

Ob koncu leta so študentje posamezno (ali v parih in trojках) napisali evalvacijsko poročilo o poteku vaj. Poročila so vsebovala: 1. kronološki potek, 2. skupinsko dinamično dogajanje, 3. raziskovalno metodologijo in 4. povzetek. Naj navedem odstavek iz 8 strani dolgega poročila Irene Pečjak, katere skupina je izvedla anketo o ureditvi študentske sobe:

Tudi vprašalnik glede mladinske sobe smo sestavljali podobno; najprej v podskupinah predloge, nato pa smo iz teh podskupin iz-

brali po enega predstavnika in ti so potem sestavili vprašalnik, ki pa so ga pred izvedbo ankete dali na vpogled tov. Mescu. Posamezni člani skupine so izvedli grupno vodeno anketo. Upoštevali pa smo tudi to, da vseh študentov tisti dan, ko je bilo anketiranje, ni bilo na predavanjih. Zato smo se odločili tudi za samopostrežno anketo. Ko je študent vprašalnik izpolnil, ga je dal v za to pripravljeno škatlo. Da pa bi študentje vedeli, za kaj so tisti vprašalniki in škatla, smo naredili tudi plakat, na katerem je bilo to napisano. Anketa ni bila anonimna, kajti menili smo, da take ankete ljudje ne jemljejo preveč resno. Rezultate smo obdelovali ročno, pisali smo jih na tablo.

Iz opisa delovanja skupin je razvidno, da je bilo takrat veliko samoupravljanja, kar je imelo za posledico, da je Irena vaje takole ocenila:

Ne morem pa trditi, da so bile vaje nekoristno zapravljane časa. Če sem dobila manj kot sem pričakovala s področja raziskovanja, pa mislim, da smo v teku vaj dobili kar precej spoznanj o skupini, njenem ustreznem in neustreznem formiranju, o komuniciranju, odločanju, ter vzdušju v skupini. Mislim, da smo vsi spoznali, da pobijanje in zavrnitev drugega, predno ta sploh izrazi svojo misel do konca, ne vodi pravzaprav nikamor. Torej bo tudi nadaljnji potek vaj odvisen od nas samih, od naše pripravljenosti za delo, pripravljenosti poslušati drugega in ga s tem spodbujati. Če bo v takih odnosih prišlo do konfliktov, ki pa bodo po mojem mnenju manjši, jih bomo verjetno z demokratičnim dialogom sposobni sami rešiti. (Pečjak 1978.)

Projekti po navodilih in samostojni projekti. Nad Ireninim poročilom sem se najbrž zamislil in sklenil vaje bolj strukturirati in malo bolj direktivno voditi, da bi vsaj dobri študentje »več odnesli od raziskovanja«. Navsezadnje ni bila moja naloga poučevati skupinsko delo, ampak metode raziskovanja. Iz l. 1982/83 se je ohranilo gradivo, ki kaže, da se je ob prelomu desetletja način izvajanja vaj spremenil. Ves letnik je izvajal skupen raziskovalni projekt »Študentje VŠSD 1982/83«. Podskupine so izvajale podprojekte: »Študijski režim«, »Kulturne dejavnosti študentov«, »Gmotne razmere študentov«,

»Zabavno življenje študentov« (za tako temo se ljudje odločijo, ker se jim zdi, da bo preučevanje zabave bolj zabavno), »Študentke - matere«, »Prosti čas študentov«, »Študijski režim«, »Spolno obnašanje študentov«. Iz gradiva je tudi razvidno, da so se študentje, preden so začeli s projektom, seznanili s skrajšanima poročiloma o dveh raziskavah, o katerih so morali analitično razpravljati s pomočjo podanih vprašanj za razpravo. Oktobra leta 1982 (se pravi, v začetku šolskega leta) so izvedli skupno vajo »Barakarsko naselje Tomačevo«. Na podlagi dispozicije za opis naselja so se napotili tja in zbrali podatke. Poročila nisem ohranil.

V l. 1983/84 so študentje izvedli najprej pet vaj po navodilih: »Življenjske razmere vedenjsko motenih otrok« (seznanitev z raziskovalnim poročilom in razprava), »Dogajanje na otroškem igrišču« (opazovanje), »Nameščanje otrok v rejništvo ali zavod« (seznanitev z raziskovalnim poročilom in razprava), »Uporaba knjižnice in dokumentacije« (izdelava povzetkov, delovne bibliografije in anotacij), »Učinek terapevtske usposobljenosti« (analiza poročila o raziskavi). Nato so po skupinah izvedli samostojne raziskovalne projekte: »Odnos študentov do prostovoljnega dela«, »Družabnost na VŠSD«, »Navezovanje stikov med mladimi«, »Kultura študentov«, »Motivacija v študijskem procesu na VŠSD«, »Javno mnenje o socialnih delavcih«, »Krizne situacije mladih in njihovo razreševanje«.

V naslednjem šolskem letu so bile uvedene blok-eksperimentalne vaje (več o njih spodaj). To je pomenilo, da so se skupinski projekti izvajali v okviru teh vaj, za redne vaje pa je ostalo manj časa, zato jih je bilo treba še bolj jasno vnaprej določiti, če nismo hoteli večino časa zapraviti za skupinsko dogovarjanje. Študentje so po navodilih izvedli naslednje vaje: »Opazovanje otroškega igrišča«, »Življenjske razmere vedenjsko motenih otrok« (razprava o raziskovalnem poročilu), »Socialne mreže«, »Obremenilne situacije«, »Socialno poreklo študentov« in druge. Vsaj del četrtega (poletnega) semestra je bil vedno posvečen statistiki in reševanju nalog. Iz l. 1985/86 sem shranil lepo urejene vaje Sonje Može: »Kratek opis projektov pri blok-eksperimentalnih vajah v š. l. 1984/85«, »Opazovanje otroškega igrišča«, »Življenjske razmere vedenjsko motenih otrok«, »Socialne mreže«, »Kako dobro se poznamo«, »Obremenilne situacije«, »Socialno poreklo rednih študentov 2. letnika«.

V l. 1986/87 so študentje kot zadnjo vajo (ki pa so jo začeli načrtovati že prej) izvedli samostojno empirično raziskavo. Ohranjen je seznam 27 takih raziskovalnih nalog. Navedimo prvih pet tem s seznama: »Vrednote študentov VŠSD«, »Prehrana starejših občanov v DSO Bežigrad«, »Odnos do poklica socialnega delavca«, »Zanimanje študentov za posamezne predmete«, »Kaj in koliko beremo na VŠSD«. Te samostojne vaje so zametek poznejšega raziskovalnega seminarja.

Blok-eksperimentalne vaje so bile druga inovacija v tem obdobju. Te vaje so bile oblika tedaj v zahodni Evropi modernega projektne delo. V začetku sta se oba letnika dvakrat na leto razdelila na manjše skupine po okrog 15 študentov. Vsaka skupina si je izbrala temo in na njej delala ves teden. Pri nekaterih vajah je bila tema skupna, npr. »Spoznavanje področij socialnega dela«. V tem tednu smo se izmenoma sestajali v skupinah in plenarno. V plenumu smo poslušali predavanja in poročila o delu skupin. Zadnji dan se je končal s pestrim, navadno tudi zabavnim in nadvse navdušujočim sklepnim plenarnim srečanjem. Blok vaje so bile tako ali tako po svoji naravi v širšem pomenu besede raziskovalne, vendar ni bil v vseh skupinah poudarek na izvajanju raziskovalnega projekta na metodološki način. Pri večini vaj pa je vsaj skupina pod mojim vodstvom izvedla manjšo empirično raziskavo. V l. 1984/85 so študentje anketirali starejše ljudi v krajevni skupnosti Jarše o kakovosti življenja in potrebah po pomoči. Ti podatki so bili pozneje uporabljeni v raziskavi o samopomoč med občani (Mesec, Flaker 1986). Skupina pod vodstvom kolege Toneta Kiklja je istočasno anketirala funkcionarje krajevne skupnosti in Rdečega križa.

V poznejših letih smo ene vaje posvetili informiranju o aidsu in raziskovanju poučenosti o aidsu (Mesec, Rode 1989). Sledilo je raziskovanje scenarijev preživetja (Mesec 1989). Pri zadnjem projektu, raziskovanje neformalne pomoči, pa so bile v vključene vse skupine. Zbrano gradivo je bilo pozneje obdelano in objavljeno (Mesec, Dragoš 1993).

Sodelovanje študentov pri raziskovalnih projektih šole. Ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let smo izvedli prve šolske raziskovalne projekte, leta 1974 pa raziskavo o življenjskih razmerah upokojujencev, ki so k pokojnini prejeli dodatek za pomoč in postrežbo

(Kavar Vidmar in sod. 1974). Pri tej raziskavi je prvič v zgodovini šole v vlogi anketark sodelovalo 15 študentk. Pozneje, odkar smo leta 1980 začeli kontinuirani raziskovalni program tako imenovanega »drugega« raziskovalnega dela (ne le raziskovanja, povezanega s pedagoškim delom), ki ga je v začetku financirala raziskovalna skupnost, pozneje pa ministrstvo za znanost in tehnologijo, so študentje sodelovali še pri več raziskovalnih projektih šole.

SPECIALIZACIJA PO VIŠJI ŠOLI

Specializacijo po višji šoli smo pojmovali kot stopničko do visoke šole. Učni načrti vseh specializacij – za socialno delo z družino, socialno delo v organizacijah združenega dela, socialno delo v lokalnih skupnostih in socialno delo v zdravstvu – so vsebovali (pod takim ali drugačnim naslovom) tudi poglavja iz metodologije raziskovanja. Slušatelji so izpite iz teh predmetov opravili s predložitvijo in zagovorom raziskovalne naloge. Pri teh raziskavah smo že opazili kvalitativen prirast, predvsem glede praktične relevantnosti raziskovalnih nalog. Ta kvalitativni preskok je bil osnovna značilnost raziskovalnih nalog na visokoškolskem programu.

METODOLOGIJA V VISOKOŠOLSLEM STROKOVNEM PROGRAMU

Z ustanovitvijo visoke šole za socialno delo in uvedbo visokošolskega strokovnega programa smo dobili dovolj časa za dostojno izvedbo metodoloških predmetov. Bistvena za razširitev programa pa je bila tudi zaposlitev najprej enega asistenta (Nino Rode se je za nedoločen čas zaposlil z oktobrom 1994), nato pa še asistentke (Liljana Rihter se je zaposlila decembra 2001). Prvi vodi vaje v tretjem letniku, druga pa v drugem (zdaj sta že oba doktorirala).

Dotedanji predmet »raziskovanje v socialnem delu« smo preimenovali v »metodologija raziskovanja v socialnem delu s statistiko I« (ki se poučuje v drugem letniku) in skoraj v celoti ohranili njegovo vsebino. Ta predmet naj bi študentom dal znanje za kritično vrednotenje in praktično načrtovanje in izvajanje preprostejših opisnih raziskav, znanje, ki vključuje poleg osnov načrtovanja raziskav osnovne metode opisne

statistike distribucij. Tudi vaje potekajo tako kot prej v obliki vrste majhnih raziskovalnih projektov po navodilih. Predmet »metodologija raziskovanja v socialnem delu s statistiko II«, ki se predava v tretjem letniku, pa v svojem metodološkem delu obravnava različne vrste raziskav ali raziskovalne pristope, npr. teorijo kvalitativnega raziskovanja, kvalitativno analizo, študijo primera, eksperiment, eksperiment z $n=1$, evalvacijske raziskave, akcijske raziskave. V statističnem delu pa vsebuje poleg korelacije (ki še sodi k opisni statistiki) poglavja iz statističnega sklepanja: ocenjevanje parametrov, preizkušanje hipotez o razlikah med parametri in neparametrično statistiko hi-kvadrat.

Novost visokošolskega programa je predmet »raziskovalni seminar«; njegova predhodnica je bila samostojna raziskovalna vaja, ki so jo študentje izdelovali ob koncu drugega letnika že v zadnjih letih obstoja višje šole. Pri tem predmetu vsak študent (lahko v parih ali trojkah) izvede manjšo empirično raziskavo in jo predstavi na seminarju. Študentje pišejo dnevnik, v katerem zapisujejo povzetke projektov, ki jim bili predstavljeni, in svoje komentarje. Pri vajah v obeh letnikih smo ohranili osnovni pristop, tj., izvajanje mini projektov na podlagi navodil, pri statistiki pa računске naloge, le da smo v tretjem letniku pri metodologiji dodali nove projekte.

Vsebinska novost visokošolskega programa je predmet »metodologija II«, zlasti vključitev poglavij iz kvalitativne metodologije tako v predavanja in vaje kot tudi v diplomske naloge. Ta vsebinska obogatitev ni samo posledica seznanjanja z razvojem metodologije v svetu, temveč temelji na raziskovalnem delu šole kot celote v osemdesetih letih (predvsem na projektih, katerih nosilec je bil B. Stritih, pri njih pa so sodelovali skoraj vsi stalni učitelji šole). Brez tega pisec tega poročila ne bi mogel povzeti svojih izkušenj s kvalitativnim raziskovanjem v knjigi *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu* (1998) in tako omogočiti študentom, da se seznanijo s to metodologijo na domačih praktičnih zgledih. Odprto okno v svet kvalitativne metodologije je pomenilo tudi veliko sprostitev za študente, saj so mnogi svoje praktične izkušnje s socialnim delom lažje reflektirali s pomočjo kvalitativnih metod kot kvantitativnih.

Pomemben napredek je bila zagotovitev študijskega gradiva (skript) za vse predmete in poglavja v njihovem okviru. V drugem letniku

študentje uporabljajo skripta *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I* (ki vključuje tudi statistiko), v tretjem letniku pa skripta *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II* (ki vsebujejo samo poglavja iz metodologije) in *Rešene naloge iz statistike II*. V četrtem letniku imajo študentje na voljo skripta *Primeri raziskovalnih nalog študentov* - izbor seminarskih nalog študentov pri predmetu »raziskovalni seminar«. Vse to gradivo je študentom na voljo tudi na spletu.

Neskromno lahko zatrdim, da je imelo pomembno vlogo pri dvigu formalne pa tudi metodološke ravni diplomskih del *Navodilo za pisanje diplomske naloge* (Mesec, Zaviršek, Cigoj 1995). Za izboljšanje kakovosti in zlasti relevantnosti diplomskih del pa je najbolj zaslužno dejstvo, da so se v visokošolski študij vpisovali že formirani praktiki, ki so v diplomskih nalogah obravnavali stvarne probleme svoje prakse. Žal vse bogato gradivo, ki so ga zbrali in obdelali, niti približno ni bilo izkoriščeno za gradnjo sistematične empirične teorije socialnega dela - ne zaradi pomanjkanja, temveč zaradi preobilja.

Na podiplomskih specialističnih programih so v predmetnik tako ali drugače vključene metodološke vsebine, prilagojene področju specializacije, v magistrski program »sociologija - socialno delo v skupnosti« pa je vključen predmet »metodologija družboslovnega raziskovanja«, katerega nosilca sva sedaj Samo Uhan in pisec. Polovica ur predavanj je namenjenih kvantitativni metodologiji, polovica pa kvalitativni in posebnim pristopom v socialnem delu (evalvacijske in akcijske raziskave). Izpit iz tega predmeta opravijo slušatelji z zagovorom raziskovalne seminarske naloge.

POGLED V PRIHODNOST

Temelj mojega pojmovanja vloge metodologije raziskovanja v socialnem delu in prizadevanj za ustrezen pouk tega predmeta je bilo spoznanje - do katerega sem prišel, kot je razvidno, že na samem začetku poučevanja na VŠSD - da sta institucionalizirano razmišljanje o praktičnem socialnem delu in raziskovanje praktičnega socialnega dela in okoliščin, v katerih se odvija, *posebna veda, veda o socialnem delu*, ki sodi v skupino ved o ravnanju. Iz tega izhaja, da raziskovanje v socialnem delu ni samo pomožna metoda praktičnega socialnega dela, temveč

kot samorefleksija socialnega dela nadvse pomembna za razvoj stroke in neločljivi del prakse. Praksa brez teorije in raziskovanja je praktičizem, nereflektirana rutina, nasprotje ustvarjalne strokovnosti. To pojmovanje je temelj tudi za prihodnji razvoj metodologije raziskovanja v socialnem delu in za poučevanje tega predmeta.

Zato se področje preučevanja in poučevanja imenuje »metodologija raziskovanja v socialnem delu« in ne »metodologija družboslovnega raziskovanja«. Vendar je to programski naslov. To najprej pomeni, da si ga »metodologija raziskovanja v socialnem delu«, kakršna je danes, še ne zasluži povsem, naprej pa, da je osnovna raziskovalna in razvojna naloga v prihodnosti *razvijanje specifičnih metod in tehnik* raziskovanja v socialnem delu. To pomeni: specifičnih tehnik in metod evalvacije socialnega dela; specifičnih instrumentov za merjenje značilnosti na področju socialnega dela; specifičnih načinov organizacije raziskovanja v praksi in za prakso (akcijske raziskave oz. raziskave ravnanja); specifičnih metod za ugotavljanje potreb.

V ta okvir sodi tudi razvijanje posebnih metod in tehnik za posamezna področja socialnega dela: za raziskovanje dejavnosti v centrih za socialno delo, v domovih za stare, na področju socialnega dela v zdravstvu, v šolstvu, v nevladnih organizacijah in drugod.

Do sedaj se je z diplomskimi, specialističnimi, magistrskimi in doktorskimi nalogami nakopičilo ogromno empiričnih podatkov, kvalitativnih in kvantitativnih. Ti podatki so slabo izkoriščeni, ker smo posvetili premalo pozornosti oblikovanju teorij praktičnega dela, ki bi temeljile na teh podatkih. Naloga za prihodnost je zato gradnja specifičnih, utemeljenih, kontekstualnih teorij za posamezna področja socialnega dela.

Menim, da je dosedanji didaktični pristop pri pouku metodologije - izvajanje majhnih projektov po navodilih - v temelju ustrezen. Seveda pa je vedno vprašanje, ali so projekti dovolj zanimivi, da študenta motivirajo za delo. Da bi bili taki, bi morali obravnavati aktualne probleme prakse. Nujno je izboljšanje računalniške podpore pri vajah in drugih študijskih dejavnostih. Fakulteta bi morala imeti vsaj eno računalniško učilnico, da bi lahko študentje podatke, ki jih zberejo, ali pa podatke iz podatkovnih baz samostojno analizirali s pomočjo obstoječih računalniških programov. Samo tako se bo statistika iz naloge, ki ji mnogi ne vidijo namena, spremenila

v orodje, s katerim lahko hitro, v nekaj minutah analiziraš podatke in jim iztisneš pomen (če si se seveda prej seznanil z osnovami statistike).

Za didaktični in raziskovalni namen bi bilo treba oblikovati lastne baze kvalitativnih in kvantitativnih podatkov. Tudi tu že imamo podlago, samo prenesti bi bilo treba podatke iz diplomskih nalog (npr. zapise intervjujev ali zbirne tabele) v skupne zbirke. Naj omenim, da študentje kar precej upoštevajo priporočilo in oddajajo poleg vezane diplomske naloge tudi njen posnetek na elektronskem mediju. Tako lahko drugi raziskovalci ponovno z drugega vidika analizirajo zbrane podatke – vsaj načelno, saj takih analiz praktično ni. Te zbirke bi lahko torej uporabljali študentje in raziskovalci za svoje

analize. Poleg tega pa bi lahko oblikovali tudi zbirko merskih instrumentov za merjenje različnih značilnosti, ki se pojavljajo kot variable v raziskavah na področju socialnega dela.

Naj na koncu omenim še dolg, za katerega je najbrž že prepozno, da bi ga poravnali, saj bodo z bolonjsko reformo nastopile povsem nove okoliščine, to je *Priročnik za vaje iz metodologije I in II*. Študentje bi morali, ko začnejo študij teh predmetov, poleg učbenika ali skript imeti tudi tak priročnik, ki vsebuje navodila za izvedbo malih raziskovalnih projektov in ima obliko delovnega zvezka. Študentje visokošolskega programa se bodo morali prebiti brez njega, prva generacija univerzitetnega programa pa bi ga morala imeti.

LITERATURA

- ACKOFF, Russell (1966), *Načrt sociološke raziskave* (prevedla Marija Lužnik). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- BLEJEC, Marijan (1957.), *Statistika za psihologe*. Ljubljana: Urad za posredovanje dela LR Slovenije.
- FRIEDLÄNDER, Walter, PFAFFENBERGER, Hans (1970), *Osnovna načela in metode socialnega dela*. Ljubljana: Tehniška založba.
- GARRETT, Henry E. (1957), *Statistika v psihologiji in pedagogiki* (prevedel Zdravko Neuman). Ljubljana: Zavod za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu.
- GOOD, Carter V., SCATES, Douglas E. (1967), *Metode istraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- GUILFORD, J. P. (1956), *Statistics in Psychology and Education*. New York: Mc Graw-Hill.
- KAVAR VIDMAR, Andreja, in sod. (1974), *Življenjske razmere upokojencev, ki prejemajo dodatek za pomoč in postrežbo*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce (raziskava).

- KÖNIG, Rene (1973), *Handbuch der empirischen Sozialforschung*. Stuttgart: Ferdinand Enke.
- M[ESEC], B[laž] (1972), Raziskovanje v socialnem delu – nov predmet na VŠSD. *Vestnik DNPSD*, 11, 1-2: 107-109.
- MESEC, Blaž (1972), O vlogi raziskovanja v socialnem delu. *VDPSD*, XI, 1-2: 5-15.
- (1974), *Raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
  - (1986), *Raziskovanje v socialnem delu II: Opazovanje*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
  - (1989), Individualni in družinski scenariji preživetja, *Socialno delo*, 28, 1989, 2: 212 -239.
  - (1994), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (študijsko gradivo).
  - (1997), *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (študijsko gradivo).
  - (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MESEC, Blaž, DRAGOŠ, Srečo (1993), Taksonomija oblik neformalne pomoči: pilotna raziskava. *Socialno delo*, 1993, 32, 5-6: 5-18.
- MESEC, Blaž, FLAKER, Vito (1986), *Metode in oblike medsebojne pomoči med občani*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- MESEC, Blaž, RODE, Nino (1989), Poučenost rednih študentov socialnega dela in specializantov o aidsu. *Socialno delo*, 28, 1: 42-69.
- MESEC, Blaž, RODE, Nino (ur.) (1999), *Primeri raziskovalnih nalog študentov*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MESEC, Blaž, ZAVIRŠEK, Darja, ČIGOJ, Nika (1995), *Navodilo za pisanje diplomske naloge*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce (dopolnjena izdaja 2003).
- MILIĆ, Vojin (1964), *Sociološki metod*. Beograd: Nolit.
- PEČIAK, Irena (1978), Analiza poteka vaj 3. 3. 1978. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce (gradivo).
- SAGADIN, Janez (2003), *Statistika za pedagoge*. Maribor: Obzorja.
- ŠIFRER, Živko (1964), *Kratek pregled tehnike anketiranja*. Ljubljana: VŠSD.
- Vodopivec, Katja (1961), *Kako pišemo diplomsko nalogo*. Ljubljana: VŠSD (po predavanju aprila 1961).
- Wakefield, John (1968), *The Strategy of Social Inquiry*. London: Macmillan.